

Майя БІЛАН

НАУКОВА СИНТЕЗА ПРО ТРАДИЦІЙНИЙ ВОЛИНСЬКИЙ СТРІЙ

**Стельмащук Г.Г. Давнє вбрання на Волині:
Етнографічно-мистецтвознавче
дослідження. Монографія /
Г.Г. Стельмащук ; Міністерство освіти
і науки України, Львівська національна
академія мистецтв. Кафедра історії
і теорії мистецтв. — Луцьк : Волинська
обласна друкарня, 2006. — 280 с., іл.**

Книгу цю можна уподобити духовній височині, вибудуваній з реальних предметних фактів, що досі були розсіяні по обширному полю народної культури Волині. Про них нібито й знали, про них говорили, окремі з них описували і навіть наводили їх в літературі як приклади на підтвердження певних положень чи думок. Однак, досі не дійшло було до висвітлення тривалого у своїй тяглоті від найдавніших часів процесу етно-культуротворення, який відбувався на землі Волинській завдяки життєдіяльності її насельників і сягнув вищого рівня розвитку, влившись у русло творення української національної народної культури. Не шкодуючи труду, Галина Стельмащук збрала велику кількість етнографічного матеріалу їх, і... відбулося справжнє перетворення (зрештою, закономірне в науці) — розрізнені часовими й просторовими відстанями факти, які мають, однак, єдину функціональну й типологічну природу, постали як великий за обсягом і змістом науковий фактаж, що містить в собі найповнішу інформацію про народну культуру, характер народу і, що не менш важливо, про механізми культуротворення. Оцінені й проаналізовані згідно з науковою методологією факти авторка виклала у розділах книги в хронологічному порядку і піднесла як цільність і цінність для загального огляду.

Сторінки книги приносять втіху від зустрічі з красою історичного народного вбрання, радість пізнання, яке розширює межі звичного знання, здійснюють хвилю небуденного настрою, який, мабуть, найточніше буде назвати епічним. Бо й справді, мимоволі згадується народний епос, зокрема, старина про богатиря Дюка Степановича з «Волинь-землі багатой». У повному воїнсько-богатирському строї і обладунку, на богатирському спорядженому коні виїжджав він із свого «славного Волин-города» (у деяких варіантах старини називано «город-Галич», але «Волинь-земля» — в усіх) до столяного Києва, до князя-сонечка Володимира «на славу», як і всі богатирі святоруські. У кожній старині багато місця й уваги вділено описові вбрання, обладунку, зброї, спорядження коня. У цій, про Дюка Степановича, навіть більше, ніж в інших, що пов'язано з її сюжетом. Слід зауважити, що назви предметів і речей знайомі, нема жодної такої, яку б ми не зустрічали в історії княжої доби (писаних джерелах чи археологічних знахідках), в народній термінології чи в сучасній українській лексиці. Але яка увага до них, яке ставлення до кожної деталі, до матеріалів, до способів

виготовлення! Все це предмети гідності людської, лише гіперболізовані у старинах, бо йдеться про богатирів. Ось тільки одна надто вже спокуслива деталь — про шубу Дюкову. Що вона виділяється відбірним хутром і розкішністю, само собою зрозуміло. Звернемо увагу на те, як спеціально описано гудзики і петлі на ній. Так-от, у гудзиках — «литі люті звірі», а в петельках — підкреслено «шиті люті змії». Розуміємо, що гудзики відлиті з металу, а петлі шиті, напевно ж, не прорізні, якщо нагадують змії, які овивають гудзики. Мало ж того, ці «прикладні», функціональні деталі стають серцевиною гіперболи на доказ розвинутості й багатства землі Волинської, що служить героїзації образу богатиря: як взяв Дюк «пльотоньку шовкову» та як протяг нею по гудзичках — «заревіли у гудзичках люті звірі», а як протяг по петлях — «засвистали у петельках люті змії». Далекий, позамежовий і майже недосяжний епічний настрій після ознайомлення із книгою Г. Стельмащук «Давнє вбрання на Волині» актуалізується — стає раптом близький і зрозумілий, опанований, свій. Бо описане-оспіване в епосі дає нам можливість побачити у варіанті реально-речовому, яке вбрання князів, бояр, воїнів, міщан, селян Волині, та одночасно поглянути на відому нам Волинь з нової точки зору. І стає легко зрозумілим, що Волинь — та територіальна й етнічна частка України, котра від самого світання етнонаціональної свідомості і самосвідомості, як загальнолюдського чинника суспільного розвитку, забезпечувала і гарантувала Україні та її народові постійне місце в земному просторі і самобутній історичний шлях. У самій назві Волині заховані початки української історії. Адже походить вона від назви міста («славного багатого Волинь-города» — за стариною), що можливо лише в тому випадку, коли це місто було центром, столицею певної етнічної спільноти в ранню княжу добу, тобто в добу переходу від родово-племінного способу консолідації етнічної спільноти до нового структурованого середньовічного суспільства під егідою князя. Це і був епічний період-час високої напруги колективної думки і народних зусиль, час визрівання й утвердження у масовій самосвідомості нової, національної ідеї, ідеї єдності всіх українських земель, ідеї, яка від того часу й донині пронизує історію України. Нинішня актуалізація лише підсилила цю ідею, зробила її багатогранною — у просторі і часі, в різних сфе-

рах бутності і творчості народу, в матеріальному і духовному світі. І як дивовижно: через час і простір, через далекі і непорівнянно різні жанри — народний епічний твір і наукове дослідження — перегукнулася ця ідея, покотилася луною по всіх українських просторах від стін епічного, схованого під утоптанною землею археологічних культурних шарів «Волин-города» до сучасного Києва і далі аж до... В такому ракурсі ідея ця надзвичайно опукло й зримо демонструє нерозривність українського історичного ландшафту часоплину, зміцнюваного культуротворчою спадкоємністю поколінь одного й того ж народу.

Оправлені мистецтвом історичні видіння й упевнене намацально- предметне відання — ці два рушії, два чинники авторської праці оперті на міцну основу досліджуваного матеріалу і ним породжені. Такий він потужний цей матеріал — традиційне вбрання українців-волинян. Неважко здогадатися, що така книга могла з'явитися в результаті тривалої і копіткої дослідницької праці, яка вимагала постійної, непослабної уваги до обраного предмета дослідження протягом довгого часу. Про це можна судити хоча би за кількістю наведених у книзі речових пам'яток, їх же треба було зібрати: частково в експедиціях, тобто у мандрах від села до села, а в селах — від двору до двору, від хати до хати, де у дівочьких скринях бабусь ще зберігалися давні традиційні строї, знайти в музеях, вичитати з різного роду літературних джерел, впізнати у мистецьких творах... А потім ще ж упорядковувати, систематизувати, осмислити. Все це не робиться «одним духом». Така робота розтягується на роки, а чи й не на все життя. І протягом років має жити в дослідникові непослабна увага до свого предмета, зацікавленість ним і... любов. Тут нема й гадки звести це велике почуття до ділової конкретики, до окремого предмета. Ясно, що воно більше за будь-який найбільший предмет. Та зрозуміло й те, що не зігрітий любов'ю погляд не здатний побачити те сяєво, яке випромінює кожний предмет, а тим паче цей, убранневий, роблений окрім потреб захисту тіла і його тепла, ще й для окраси самого себе та утвердження гідності й слави свого роду. У комплексах вбрання, особливо святкового, пролюдного (вихідного), обрядового, найперш весільного та кумівського, цей лейтмотив звучить найвиразніше; краса, привабливість, навіть принадність забирають очі, отворяють кожне серце.

Авторка легко вловила цей лейтмотив у волинській ноші, очевидно, тому, що самій волинянці із дуже раннього віку дано було відчуття сукупну, колективну, рятівну силу людей своєї землі, якщо вона — рідна. Дитинство і юність Галини Стельмащук припали на воєнні і повоєнні роки. Це був той жорстокий час, коли вибухи й кулі, неправда й наруга, фізичні й моральні болі і навіть смерть однаковою мірою припадали дорослим і дітям. Вона виживала і виростала разом з Волинню, зі своїми волинянами. Чотирирічним дітям була позбавлена незамінимої батьківської опіки: тата й маму у 1948 році вивезли, розкидали по різних таборах «несходимого» Сибіру, як казав поет, у яких відбули десять років. Багато років нічого не знали про них діти. І що з того, що потім вони були повністю реабілітовані, вивезення визнане незаконним.

Довгою була дорога Галини Стельмащук до книги «Давне вбрання на Волині», і на цій дорозі — багато життєвих, творчих і професійних змагань та турбот. Та звернемо тут увагу лише на наукову творчість. На це дуже стисло вказує жанр на титульній сторінці: «Етнографічно-мистецтвознавче дослідження».

Жанр наукової розвідки, якщо вже це стає книгою для широкого читачького загалу, заслуговує окремої розмови. Тут лиш зауважимо, що в подібному випадку нечасто зустрічалося (чи й зовсім не зустрічалося) тісне поєднання слів *етнографічне* й *мистецтвознавче*. І в цьому є елемент втішної несподіванки. Адже всі звикли до давно заведеного порядку, що ці дві наукові галузі не об'єднуються, а, навпаки, розмежовуються, рубрикуються як окремі науки: етнографія — субдисципліна історії, мистецтвознавство — окрема наука зі своїми субдисциплінами. Мабуть, у спеціальній сфері координації наукового процесу та обліку і класифікації наукових робіт це конечна потреба. У справі власне дослідництва, народознавчого, зокрема, (вивчення генезису народу, тяглості його буття і культуротворення), обидві ці наукові галузі втрачають свої межі, а в їх взаємопроникненні виявляється нова науково-пізнавальна цінність. Є скільки завгодно прикладів, коли мистецьке явище чи якість (види і форми виробів, техніки і технології художніх ремесел, способи декорування і навіть колір та колорит) стають для

істориків хронологічним фактором. І, навпаки, історичне явище стає предметом мистецтвознавчим. Так, у книзі Г. Стельмащук вбрання князів і знаті княжої доби дає можливість встановити структурну цілість народного строю як єдиної художньої системи, а відтак розглядати її окремі складові частини — особливості композиції, естетичні засади та інші мистецькі засоби творення художнього образу. А це, не багато й не мало, — живий образ (носії і творець вбрання) і одночасно мистецький лик конкретного історико-етнографічного регіону України. Мабуть, Галина Стельмащук відчула це як фахівець. У свій час вона захистила кандидатську дисертацію як етнографічне дослідження, а докторську — як мистецтвознавче, хоч предмети дослідження були зближені: народне вбрання на Поліссі та традиційні головні убори українців. У кандидатській роботі слід було уникати мистецтвознавчих аспектів, а в докторській — на них зосереджуватися. У книзі «Давне вбрання на Волині» вона свідомо й відповідально об'єднала ці аспекти дослідження в інтересах повноти висвітлення досліджуваного предмета.

Якщо читач зверне увагу саме на цей аспект змісту книги, то знайде чимало конкретних прикладів на підтвердження щойно сказаного. Це дасть змогу значно поглибити й розсунути пізнавальні межі відомих, а часом і звичних предметів, фактів і явищ народної культури, і особливу вартісність народного мистецтва, його потужну творчу енергетику. Вона починає активно пульсувати від кожного доброго й зацікавленого дотику до кожного твору народного мистецтва, яких багато зосереджено в традиційному народному вбранні. Всі вони гармонійно поєднуються, бо міра в них одна — людина, її фігура, її постать, її постава, її образ. Ця людинотворча гармонія від покоління до покоління передавала незгасний імпульс творчості, імпульс направленої дії, котрий всією своєю сконцентрованою масою краси і добра впадає у наші душі, приносить безцінний історичний досвід в нашу нову добу, зобов'язуючи її бути творчою.

Із цим, немовби абстрактно-піднесеним висновком, приземлюючи його до реалій сьогодення, добре узгоджується конкретний факт: книга видана у Луцьку, а матеріальний бік видання забезпечений стараннями багатьох лучан.